

4. Schulgesetz für das Land Berlin (Schulgesetz - SchulG) vom 26. Januar 2004 (GVBl. S. 26), das zuletzt durch Gesetz vom 25. Januar 2010 (GVBl. S. 14) sowie durch Artikel I des Gesetzes vom 25. Januar 2010 (GVBl. S. 22) geändert worden ist.

5. Georgia Board of Education, State Education Rules 160-4-2-.38 Education program for gifted students // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.gadoe.org>.

6. Individual education plan order / British Columbia Ministry of Education, August 1, 2012 // [електронний ресурс]: <http://www.bced.gov.bc.ca>

Bibliography

1. The Education Act on Special Education / Ontario, Canada // [elektronnyi resurs]: www.e-laws.gov.on.ca.

2. Standards for Special Education, Amended June 2004 1 // [elektronnyi resurs] - <http://education.alberta.ca>.

3. Regulations for Gifted Education, Georgia state, USA // [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.gadoe.org>.

4. Schulgesetz für das Land Berlin (Schulgesetz - SchulG) vom 26. Januar 2004 (GVBl. S. 26), das zuletzt durch Gesetz vom 25. Januar 2010 (GVBl. S. 14) sowie durch Artikel I des Gesetzes vom 25. Januar 2010 (GVBl. S. 22) geändert worden ist.

5. Georgia Board of Education, State Education Rules 160-4-2-.38 Education program for gifted students // [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.gadoe.org>.

6. Individual education plan order / British Columbia Ministry of Education, August 1, 2012 // [elektronnyi resurs]: <http://www.bced.gov.bc.ca>

Олександр Демчук,

м. Херсон, Україна

УДК 37.014.6:005.6[005.336.2]

УПРАВЛІННЯ ПРОЦЕСОМ ФОРМУВАННЯ ПОЛІКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ВЧИТЕЛІВ В УМОВАХ ОСВІТНЬОГО ПРОСТОРУ

В публікації розглядається проблема управління процесом полікультурної компетентності педагога, дається аналіз полікультурності, як складного соціального і культурного феномена, який активно формується в умовах освітнього простору і сприяє становленню полікультурного суспільства.

Ключевые слова: культура, педагогическая культура, поликультурность, поликультурное образовательное пространство, поликультурное образование, поликультурная компетентность педагога

The article addresses the problem of "process control multicultural competence of the teacher", an analysis of multiculturalism as a complex social and cultural phenomenon that is actively formed in the conditions of educational space and contributes to a multicultural society.

Key words: culture, pedagogical culture, multiculturalism, multicultural education space, multicultural education, multicultural competence of teachers

Сьогодні світовий простір виглядає багатогранною панорамою національних культур. Це світовий інтеграційний процес, в якому відбувається поєднання етнічних культур. У результаті людина (в педагогічній ситуації це учень та вчитель) у сучасній соціокультурній

ситуації знаходиться на межі культур, взаємодія з якими вимагає діалогічності, розуміння, поваги до культурної ідентичності інших людей. Етнокультурний образ нашої країни відрізняється різноманіттям. На цій території проживають представники різних культур, національностей, віросповідань. Відсутність толерантності у відношеннях різних етнічних груп, конфлікти на національному ґрунті – наслідок комплексу соціальних факторів. Один з них – нехтування полікультурною освітою підростаючим поколінням. Тому, у сучасних умовах становлення Української державності та реформування освіти, проблема полікультурної освіти набула особливої актуальності.

Метою нашої статті є вивчення проблеми управління процесом полікультурної компетентності вчителя, аналіз полікультурності, як складного соціального та культурного феномена, що активно формується в умовах освітнього простору та сприяє становленню полікультурного суспільства.

В умовах багатокультурного світу та поліетнічної української держави полікультурна освіта є важливою частиною сучасної освіти, що сприяє засвоєнню учнями знань про інші культури, з'ясуванню спільного та особливого в традиціях, способі життя, культурних цінностях народів, вихованні у дітей поваги інокультурних систем, а також невід'ємній частині педагогічної культури вчителя.

Для розв'язання вище зазначених проблем на міжнародному рівні, у доповіді Міжнародної комісії по освіті ЮНЕСКО в 1997 р. проголошено, що освіта та виховання повинні сприяти тому, щоб, з одного боку, людина розуміла своє коріння і могла визначити місце, що займає в сучасному світі, а з іншого – виховати повагу до інших культур. У документі підкреслено завдання: 1) засвоєння підростаючим поколінням культурних надбань власного народу, 2) виховання поважного ставлення до культурних цінностей інших національностей [6].

На державному рівні, для розв'язання цієї проблеми, прийнято законодавчу нормативно-правову базу в освіті: Конституція України, закони «Про середню освіту», «Про вищу освіту», Національній доктрині розвитку освіти тощо, де декларуються принципи багатоетнічності та полікультурності.

Для нашого навчального закладу проблема полікультурної освіти набула особливої актуальності. В ньому склалася нова освітня ситуація, де разом навчаються українські діти та діти громадян інших національностей. Розв'язання цієї проблеми на рівні загальноосвітнього навчального закладу здійснюється у два етапи: *перший* – наукове теоретико-аналітичне та методологічне обговорення проблеми, що реалізується за напрямками: з'ясування особливостей *педагогічної культури та полікультурної освіти*, як головного чинника педагогічної культури вчителя; *другий* – практико-орієнтоване змістовне наповнення теоретичної та практичної реалізації «Програми формування полікультурної компетентності педагогів».

Перший етап реалізації програми – це з'ясування особливостей педагогічної культури вчителя, де культура дорослої особи багатоаспектна. Поняття «культура» – (від лат. *cultura* – обробка, розвиток, виховання, освіта, шанування) розглядається як: 1) догляд, покращення тілесно-душевно-духовних сил, схильностей та здібностей людини, а отже – ступінь їх розвитку. Розрізняють культуру тіла, душі та духовну; 2) сукупність способів та прийомів організації, реалізації та поступу людської життєдіяльності, способів людського буття; 3) сукупність практичних, матеріальних та духовних надбань суспільства, що виражають рівень її історичного розвитку, втілюються у повсякденній діяльності, відображаються в соціальних, моральних, естетичних та інших характеристиках; 4) локалізовано у просторі та часі соціально-історичне утворення, що специфікується за історичними типами, етнічними, континентальними або регіональними характеристиками суспільства [8; 9; 12].

Культура вчителя також, багатоаспектне поняття, що містить: культуру особистості, професійну компетентність та творчу індивідуальність.

На нашу думку, поняття «культура особистості» містить ступінь розвитку та досконалості, в тому числі, якості розуму, характеру, пам'яті та уяви, отримані людиною у процесі

виховання і освіти. У сукупності загальної культури дорослої людини можна виділити такі її види: моральну, побутову, науково-технічну, професійну та освітню. Якості кожної культурної людини професійно значущі для будь-якого вчителя, тому що можуть безпосередньо, не стосуватися конкретної спеціальності. Від рівня загальної культури вчителя значно залежить рівень культури учнів. Отже культура значуща не тільки для нього одного. Крім названих вище сторін культури людини існують особливі аспекти внутрішньої та зовнішньої культури, що відносяться до педагогічної професії і складають блок «професійна культура вчителя». Ці аспекти містять, у першу чергу, ерудицію в галузі педагогічної теорії та суміжних з нею наук або галузей знання, культуру управління закладом освіти та керівництво навчанням і вихованням учнів, а також комунікативна культура професійного мовлення вчителя, його педагогічний такт, полікультурна освіта.

Поняття *професійної компетентності вчителя* виражає єдність теоретичної та практичної готовності в цілісній структурі особистості та характеризує його професіоналізм. Зміст професійної компетентності вчителя будь-якої спеціальності визначається кваліфікаційною характеристикою. Вона є нормативною моделлю його компетентності, відображаючи науково обґрунтований склад професійних знань, умінь та навичок. Кваліфікаційна характеристика – це сукупність узагальнених вимог до вчителя на рівні його теоретичного та практичного досвіду [1]. Разом з цим, з'ясовано, що професійна компетентність вчителя є змістом педагогічної культури.

Наступним, компонентів педагогічної культури вчителя є *творча індивідуальність*. Про творчу індивідуальність вчителя можна говорити у випадку, коли він виступає не як виконавець, а самостійний, автономний суб'єкт діяльності, дії, де результати виходять за рамки традиційно прийнятих у педагогічному співтоваристві. З'ясовано основні *ознаки вчителів*, які визначають творчу індивідуальність: інтерес до людей – вони прагнуть розуміти інших, з цікавістю спостерігають за взаємодією інших, намагаючись пізнати приховані контекст спілкування, мотиви та думки; спілкування з дітьми – особистісно значуща цінність; широта захоплень, де вчитель зустрічається з дітьми з тим, чим захоплений. Ці захоплення часто виходять за рамки шкільної діяльності. Це – музика, малювання, технічна творчість, колекціонування, художня творчість тощо; професійна інтуїція – особистісна якість, яку можна описати як специфічні вміння та почуття: мети, навчального матеріалу, технології. У сукупності – здатність передчувати, передбачати, несподівано для себе знаходити творчі рішення складних педагогічних завдань; також воля та цілеспрямованість характерні для творчих вчителів, але це не виражається в демонстрації сильної волі та показної наполегливості. Це процес постійного досягнення мети.

Розглянемо *полікультурну освіту вчителя* як складову його *педагогічної культури*. *Полікультурна освіта* – це калька, сформованого в західній інтелектуальній культурі у 1970-ті роки поняття «multicultural education». Вичерпне визначення поняття «multicultural education» озвучено в Міжнародній енциклопедії освіти, де його розглядають як «педагогічний процес, де репрезентовані дві або більше культури, що відрізняються за мовною, етнічною, національною або расовою ознаками» [11].

У зв'язку з переходом від традиційної до інноваційної парадигми освіти, коли суспільству потрібні активні, компетентні, конкурентоздатні фахівці, здатні самостійно приймати рішення та готові брати відповідальність за їх здійснення, здатні до творчої діяльності, співпраці, толерантні, терпимі до чужої думки, вміють вести діалог, шукати та знаходити змістовні компроміси, прагнуть до взаєморозуміння та конструктивного співіснування з представниками різних культур.

Виховання таких фахівців, формування у молодих людей полікультурної компетентності, необхідно, перш за все, щоб учителі та керівники володіли такою полікультурною компетентністю і вони стала невід'ємною частиною педагогічної культури вчителя.

Поняття полікультурності – складний суперечливо соціальний та культурний феномен, з одного боку, визнання різноманітності культур, їх особливостей, а також сприйняття, як невід'ємної частини національної політики України. З іншого боку, *полікультурність* – засіб навчання і виховання толерантності, терпимості до інших етнічних груп, формування

інтернаціоналізма. З'ясовано, що полікультурність людини закладається не на генетичному рівні, вона соціально детермінована і має бути сформована в умовах освітнього середовища. За цих умов особливо актуальними для сучасної освіти та психолого-педагогічної науки є розробка питань управління процесом формування полікультурності вчителів з використанням позитивного світового досвіду [3]. Поняття «полікультурність» охоплює освітній простір, якому властиве мовне, культурне та духовне різноманіття.

На нашу думку, поняття *полікультурної особистості* передбачає розуміння та прийняття мови, культури та духовного світу інших народів. *Полікультурність* міститься в основі формування толерантності: терпиме, доброзичливе, дружлюбне відношення до інших народів, готовність прийти їм на допомогу. Вступати в діалог можливий тільки при знанні їх культури. Полікультурність виступає важливою умовою сталого соціального розвитку, що забезпечує інтеграцію кожної людини у світовий культурний та освітній простір.

Ідея полікультурності отримала відображення у наукових працях під різними термінами: полікультурна освіта (Ст. Макаєв, З. Малькова, Л. Супрунова); мультикультурна освіта (Р. Люсієр, Я. Пей, А. Шафікова та ін); школа діалогу культур (В. Біблер); ліберальний плюралізм в освіті (Б. Вільямс); полікультуралізм в освіті (Р. Коджаспирова); багатокультурна освіта (Р. Дмитрієв); міжкультурне навчання (Л. Веденіна); крос-культурна освіта (А. Лиферов, Р. Хэнвей, та ін); інтернаціональна освіта (Н. Крупська, А. Луначарський, А. Макаренко, В. Сухомлинський); мультиперспективна освіта (Х. Гепферт, У. Шмідт) та ін. [4; 6; 8; 10]. Використання окремими дослідниками терміну «полікультурне», «мультикультурний», «багатокультурна» за змістом є синонімами. Це обумовлено тим, що перші частини слів «полі-», «мульти-» та «багато» мають однаковий зміст, але різне походження – грецьке, латинське, російське.

Система освіти, спрямована на формування особистості, готової до взаємодії у полікультурному просторі. Система міжкультурних, міжрегіональних взаємовідносин в освіті розглядається сучасними вченими, як *полікультурний освітній простір*. Це питання досліджувалося вченими: становлення та функціонування соціальних інституцій в умовах соціокультурного освітньо-виховного простору (Л. Корецька [2]), організація мультикультурного освітнього простору (Г. Миронова [7]) тощо.

На думку Г. Миронової *мультикультурний (полікультурний) освітній простір* – це структуроване педагогічно доцільне середовище, що містить: 1) систему етнічних та світових подій, спрямованих на розвиток здатності та готовності вчителів до професійної діяльності в умовах етнічного різноманіття; 2) професійно-особистісний досвід мультикультурної взаємодії, а також засвоєння розвивального потенціалу мультикультурного простору в системі освіти (професійно-педагогічна толерантність, інтеграція педагогічних можливостей різних культур, діалогічні взаємини в педагогічному процесі) [7].

Розвиток *полікультурності особистості* можливий за умови ефективного управління процесом формування полікультурної компетентності вчителів (є складовою структури професійної компетентності) цього вимагають умови мультикультурного освітнього простору (багатокультурного середовища). В. Кузьменко, Л. Гончаренко полікультурну компетентність розуміють як здатність особистості жити й діяти у динамічному багатокультурному середовищі (просторі). На їх думку, полікультурна компетентність вчителя містить: полікультурну грамотність; уміння використовувати знання в педагогічній діяльності; професійно значущі особистісні якості (адаптованість, комунікабельність, емпатія, толерантність) [5].

Ми вважаємо, що полікультурна компетентність вчителів – результат полікультурної освіти. *Полікультурна компетентність* – інтегративна якість особистості, що містить систему полікультурних знань, умінь та навичок, інтересів, потреб, мотивів, цінностей, полікультурних якостей, досвід, соціальних норм та правил поведінки, необхідних для життя та діяльності в полікультурному суспільстві, реалізується в здатності розв'язувати завдання професійної діяльності під час позитивної взаємодії з представниками різних культур (національностей, рас, вірувань, соціальних груп).

Структурними компонентами полікультурної компетентності вчителів є: когнітивний, мотиваційно-ціннісний, діяльнісний. *Когнітивний компонент* передбачає сформованість системи полікультурних знань, що виступають орієнтовною основою діяльності особистості в полікультурному суспільстві. *Мотиваційно-ціннісний компонент* містить сформовану систему мотиваційно-ціннісних утворень: мотивів, цінностей, інтересів, потреб, полікультурних якостей, що регулюють життя та діяльність особистості в полікультурному суспільстві. *Діяльнісний компонент* забезпечує сформованість полікультурних умінь та навичок, дотримання соціальних норм та правил поведінки в полікультурному суспільстві, позитивний досвід взаємодії з представниками різних культур, а також уміння організувати педагогічний процес, як діалог носіїв певних культур у часі та просторі.

З метою формування полікультурної компетентності вчителів загальноосвітнього навчального закладу здійснено наукове обґрунтування, розробка, апробація програми формування полікультурної компетентності вчителів. *Мета* програми: створення умов для формування полікультурної компетентності вчителів. *Завдання* програми: озброєння вчителів системою полікультурних знань; виховання полікультурних якостей, повагу до інших культур: толерантність → розуміння → повага → активна солідарність → взаємодія взаємозалежність → взаємообмін; формування емоційно-ціннісного ставлення до особливостей культур та їх представників; озброєння системою полікультурних знань, умінь і навичок; – формування навичок міжкультурних компетенцій: емпатії → поваги до унікальності культури кожного народу → терпимість до незвичайної поведінки → бажання позитивно ставитись до несподіваного → готовність реагувати на зміни → гнучкість у прийнятті альтернативних рішень → відсутність завищених очікувань від спілкування з представниками інших культур.

На другому етапі реалізації програми, здійснюється діяльність творчих груп, зокрема: наукове обґрунтування змістового наповнення, розробка теоретичного та практичного напрямків реалізації «програми формування полікультурної компетентності вчителів». *Узагальнення результатів діяльності* творчих груп: *Теоретичний напрям* передбачає формування полікультурної свідомості вчителів під час проведення заходів: семінари-тренінги з проблеми полікультурної освіти, самоосвіту.

Результатом участі вчителів у заходах є підвищення методологічного рівня викладання та навчально-дослідницької діяльності, засвоєння педагогами передових досягнень у відповідних галузях загально середньої освіти. *Практичний напрям* реалізації програми передбачає формування полікультурних знань, умінь та навичок, досвіду позитивної взаємодії з представниками культур у практичній діяльності, дотримання соціальних норм та правил поведінки в полікультурному суспільстві. Для цього використовуються наступні засоби: облік принципів полікультурної освіти за розробки програми розвитку навчального закладу та освітньої програми, навчальні програми, плани та посібники, дидактичний матеріал, Інтернет, розробка та проведення інтегрованих уроків і заходів у навчальному процесі, безпосередню участь учителів у реальних ситуаціях, що вимагають вияву полікультурної компетенції.

Таким чином, сьогодні актуальним завданням є забезпечення системи освіти кадрами нового покоління, які б в умовах полікультурного освітнього простору, гуманізації та інтеграції освіти, науки та культури були спроможні ефективно взаємодіяти, спілкуватися, підвищувати власний культурний та фаховий рівні, професійну майстерність, а також компетентними до вимог сучасного багатокультурного середовища.

Використані літературні джерела

1. Демчук О. І. Формування психологічної готовності педагогів до інноваційної діяльності в умовах полікультурної взаємодії [Текст] / О. І. Демчук // Інновація та моделі безперервної освіти : матеріали Міжнародного кримського педагогічного конгресу, 2-4 жовтня 2013 року., смт. Гаспра., АР Крим. – К.: Інститут обдарованої дитини, 2013. – 274 с., – С. 252-258.
2. Корецька Л. О. Становлення і функціонування соціальних інституцій в умовах освітньо-ви-

ховного простору Півдня України (друга половина XIX - початок XX століть). дис. к.п.н.: спеціальність 13.00.05 – соціальна педагогіка [Текст]. – Херсон, 2014. – 234 с.

3. Кремень В. Г. Освіта і наука в Україні – інноваційні аспекти. Стратегія. Реалізація. Результати [Текст] / В. Г. Кремень. – К. : Грамота, 2005. – 448 с. 2003. – 240с.

4. *Кримський С. Б.* Запити філософських смислів [Текст] / С. Б. Кримський. – К.: Видавець ПАРАПАН,

5. *Кузьменко В. В., Гончаренко Л. А.* Формування полікультурної компетентності вчителів загально-освітньої школи : Навчальний посібник [Текст] / В. В. Кузьменко, Л. А. Гончаренко. – Херсон : РІПО, 2006. – 92 с.

6. *Мельник В. В.* Становлення і розвиток полікультурного суспільства в умовах євроінтеграції [Текст] / В. В. Мельник // Гуманітарний вісник ЗДІА. 2013. – № 54. – С. 69-81.

7. *Миронова Г. В.* Організація мультикультурного освітнього пространства педагогічного коледжа: автореф. дисс. на соискание уч. степени канд. пед. наук: спец. 13.00.08 «Теория и методика профессионального образования» [Текст] / Г. В. Миронова. – Волгоград, 2007. – 25 с.

8. *Перотті Антоніо.* Виступ на захист полікультурності. – Львів: Кальварія, 2001. – 28с.

9. *Якса Н. В.* Міжкультурна взаємодія суб'єктів освітнього процесу : навч. посіб. [Текст] // Н. В. Якса. – Житомир: ЖДУ ім. І. Франка, 2007. – 321 с.

10. *Дубасенюк О. А.* Умови підвищення рівня ефективності професійної полікультурної підготовки майбутнього вчителя [Текст] // XX століття – етнонаціональний вимір та проблеми Голокосту: збірник наукових праць за матеріалами міжнародної науково-практичної конференції, 22–23 жовтня 2010 р. – Житомир. 2011 [Електронний ресурс доступу]. <http://eprints.zu.edu.ua/id/eprint/13082>.

11. Проект «Полікультурне виховання через діяльність Євроклубів» [Електронний ресурс доступу] <http://shkola.ostriv.in.ua/publication/code-584469A6CD6A7/list-A863690726>.

12. Полікультурність як добросусідство культур. [Електронний ресурс доступу] <http://kupchanko-mm.livejournal.com/28552.html>.

Bibliography

1. *Demchuk O. I.* Formuvannia psikhologichnoi hotovnosti pedahohiv do innovatsiinoi diialnosti v umovakh polikulturnoi vzaiemodii [Tekst] / O. I. Demchuk // Innovatsiia ta modeli bezperervnoi osvity : materialy Mizhnarodnoho krymskoho pedahohichnoho konhresu, 2-4 zhovtnia 2013 roku., smt. Haspra., AR Krym. – K.: Instytut obdarovanoi dytyny, 2013. – 274 s., – S. 252-258.

2. *Koretska L. O.* Stanovlennia i funktsionuvannia sotsialnykh instytuttsii v umovakh osvithno-vykhovnoho prostoru Pivdnia Ukrainy (druha polovyna KhKh - pochatok KhKh stolit). dys. k.p.n.: spetsialnist 13.00.05 – sotsialna pedahohika [Tekst]. – Kherson, 2014. – 234 s.

3. *Kremen V. H.* Osvita i nauka v Ukraini – innovatsiini aspekty. Stratehiia. Realizatsiia. Rezultaty [Tekst] / V. H. Kremen. – K. : Hramota, 2005. – 448 s. 2003. – 240s.

4. *Krymskyi S. B.* Zapyty filosofskykh smysliv [Tekst] / S. B. Krymskyi. – K.: Vydavets PARAPAN,

5. *Kuzmenko V. V., Honcharenko L. A.* Formuvannia polikulturnoi kompetentnosti vchyteliv zahalno-osvithnoi shkoly : Navchalnyi posibnyk [Tekst] / V. V. Kuzmenko, L. A. Honcharenko. – Kherson : RIPO, 2006. – 92 s.

6. *Melnyk V. V.* Stanovlennia i rozvytok polikulturnoho suspilstva v umovakh yevrointehratsii [Tekst] / V. V. Melnyk // Humanitarnyi visnyk ZDIA. 2013. – № 54. – S. 69-81.

7. *Myronova H. V.* Orhanyzatsiia multykulturnoho obrazovatelnoho prostranstva pedahohycheskoho kolledzha: avtoref. dyss. na soyskanye uch. stepeny kand. ped. nauk: spets. 13.00.08 «Teoryia y metodyka professyonalnoho obrazovanyia» [Tekst] / H. V. Myronova. – Volhohrad, 2007. – 25 s.

8. *Perotti Antonio.* Vystup na zakhyst polikulturnosti. – Lviv: Kalvariia, 2001. – 28s.

9. *Yaksa N. V.* Mizhkulturna vzaiemodiia sub'yektiv osvithnoho protsesu : navch. posib. [Tekst] // N. V. Yaksa. – Zhytomyr: ZhDU im. I. Franka, 2007. – 321 s.

10. *Dubaseniuk O. A.* Umovy pidvyshchennia rivnia efektyvnosti profesiinoi polikulturnoi pidhotovky maibutnoho vchytelia [Tekst] // KhKh stolittia – etnonatsionalnyi vymir ta problemy Holokostu: zbirnyk naukovykh prats za materialamy mizhnarodnoi naukovy-praktychnoi konferentsii, 22–23 zhovtnia 2010 r. – Zhytomyr. 2011 [Elektronnyi resurs dostupu]. <http://eprints.zu.edu.ua/id/eprint/13082>.

11. Projekt «Polikulturne vykhovannia cherez diialnist Yevroklubiv» [Elektronnyi resurs dostupu] <http://shkola.ostriv.in.ua/publication/code-584469A6CD6A7/list-A863690726>.

12. Polikulturnist yak dobrosusidstvo kultur. [Elektronnyi resurs dostupu] <http://kupchanko-mm.livejournal.com/28552.html>.